

บทที่ 3

ประวัติและประสบการณ์ของ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล นวรัตน์ และบริบททางการเมือง

พ.ศ. 2475 - พ.ศ. 2491

ในการศึกษาความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล นวรัตน์ ผู้ศึกษามีความเห็นว่าต้องศึกษาประวัติและประสบการณ์ของ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล ตลอดจนบริบททางการเมืองของประเทศไทยในช่วงที่ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล มีชีวิตอยู่ตั้งแต่ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จนกระทั่งถึง ม.ร.ว.นิมิตรมงคล เสียชีวิต พ.ศ. 2491 โดยในบทนี้จะกล่าวถึงประวัติ และประสบการณ์ของ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล ที่ผู้ศึกษาเห็นว่ามามีอิทธิพลต่อความคิดทางการเมือง และนอกจากนั้นจะกล่าวถึงเหตุการณ์ทางการเมืองโดยจะเน้นในระหว่างที่มีอิทธิพลต่อความคิดทางการเมืองของม.ร.ว.นิมิตรมงคล

3.1 ประวัติและประสบการณ์ของ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล นวรัตน์

ม.ร.ว.นิมิตรมงคล นวรัตน์ เกิด ณ บ้านพักกรมทหารนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 21 เมษายน 2451 ตรงกับวันอังคาร แรม 6 ค่ำเดือน 5 ปีวอก เป็นบุตรชายคนที่สามของ ม.จ.ธำรงวรวัฒน์ กับหม่อมสุดใจ นวรัตน์ โดยมีบุตรชาย - หญิง รวม 8 คน คือ ม.ร.ว.อนุธำรง, ม.ร.ว.ทรงสุจริต, ม.ร.ว.นิมิตรมงคล, ม.ร.ว.หญิงกมลสพสมัย, ม.ร.ว.หญิงพิไลเลขา, ม.ร.ว.สง่ารชง (เสียชีวิตเมื่อเด็ก), ม.ร.ว.หญิงแน่น้อย

ต่อมา ม.ร.ว.นิมิตรมงคล สมรสกับคุณหญิงบรรจบพันธ์ เมื่อวันที่ 22 สิงหาคม 2490 และมีบุตรชายหนึ่งคน ชื่อ ม.ล. ชัยนิมิตร ซึ่งม.ร.ว.นิมิตรมงคล เสียชีวิตไปก่อนบุตรจะเกิดเพียง 45 วัน หลังจากวันแต่งงาน 7 เดือนกว่า คือในวันอาทิตย์ที่ 11 มิถุนายน 2492 สิริรวมอายุได้ 39 ปี 11 เดือน 20 วัน²

¹อรสม สุทธิสาคร . “ม.ร.ว. นิมิตรมงคล นวรัตน์ วิญญาณอิสระในพันธนาการ” ใน ชีวิตและงาน ม.ร.ว.นิมิตรมงคล นวรัตน์. อรสม สุทธิสาคร. บรรณาธิการ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2534), หน้า 417 – 418.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 436.

ขัดเกลาทางสังคมให้ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล มีนิสัยเด็ดเดี่ยว เข้มแข็ง

หลังจากนั้นจึงนำ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล ไปถวายตัวในพระอุปถัมภ์ของสมเด็จพระนครสวรรค์วรพินิต เมื่ออายุ 5 ขวบ หลังจากนั้นม.ร.ว.นิมิตรมงคล จึงได้เข้ารับการศึกษาร้อยทอดในโรงเรียนนายร้อยทหารบก เริ่มตั้งแต่ชั้นประถม 1 เมื่อ พ.ศ. 2460 ผลการเล่าเรียนในโรงเรียนนายร้อยทหารบกของ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล เป็นไปด้วยดี ซึ่งมีวิชาหนึ่งที่ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล สนใจศึกษาอย่างแตกฉานคือภาษาอังกฤษ อยู่ในขั้นดีมาก จากการที่มีความรู้แตกฉานทางด้านภาษาอังกฤษผู้ศึกษามีความเห็นว่าเป็นพื้นฐานในการที่ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล ใช้ศึกษาดำรงต่างประเทศในระหว่างเป็นนักโทษการเมืองและนำนักวิชาการด้านต่างๆ มาอ้างอิงงานเขียนหลายท่าน และงานเขียนของ ม.ร.ว.นิมิตรมงคลเอง ก็เขียนเป็นภาษาอังกฤษ เช่น รอยร้าวในมรกต เป็นต้น หลังจากนั้นปี พ.ศ. 2470 ม.ร.ว.นิมิตรมงคลจึงสำเร็จการศึกษาในกองโรงเรียนนายร้อยทหารบกชั้น 6⁴

อุปนิสัย และการทำงานของ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล นวรัตน์

ปี พ.ศ. 2470 ม.ร.ว.นิมิตรมงคล ออกรับราชการเป็นนายทหารประจำกรมมหาดเล็กพัน 1 เป็นองครักษ์ของสมเด็จพระนครสวรรค์วรพินิต เสนาบดีกลาโหม ซึ่ง ม.ร.ว.พิไลเสขาน้องสาวผู้ใกล้ชิด ม.ร.ว.นิมิตรมงคล กล่าวถึงพี่ชายว่าเป็นคนรูปร่างหล่อ หุ่นสมาร্থ พุดจาไพเราะ มีเสน่ห์ เป็นคนเด็ดขาด ถ้าอะไรจะถูกจะมาเลย ไม่กลัวใคร แต่มีเมตตาโอบอ้อมอารี

การพูดตรงกับใจคิด ของ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล นั้นทำให้เกิดไปคัดค้านสมเด็จพระนครสวรรค์วรพินิต ซึ่งเป็นพระโอรสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะนั้นดำรงตำแหน่งเป็นเสนาบดีกระทรวงกลาโหมมีอำนาจล้นฟ้า ไม่เคยมีใครกล้าคัดค้าน แต่ปรากฏว่าคัดค้านของ ม.ร.ว. นิมิตรมงคล ซึ่งเป็นองครักษ์หนุ่มที่ทรงโปรดและเห็นด้วยว่ามีเหตุผล จึงทรงพระราชทานรถมอเตอร์ไซด์ให้ จากเหตุการณ์นี้ แสดงให้เห็นถึงว่า ม.ร.ว.นิมิตรมงคล นั้นเป็นบุคคลที่ไม่เกรงกลัวโดยไม่มีเหตุผล ซึ่งแม้กระทั่งตอนที่เป็นักโทษการเมืองก็มีการเขียนหนังสือ หรือกระทำการกิจกรรมทางการเมืองโดยไม่กลัวว่าจะเกิดอันตรายกับตนเอง และในวังบางขุนพรหมของสมเด็จพระนครสวรรค์วรพินิต มีข้าหลวงผู้ใหญ่คนหนึ่ง ซึ่งเป็นผู้ดูแลความเรียบร้อยในวังชื่อ คุณสุจิต บรรจงกะเสนา สืบเชื้อสายสกุลจากวังหน้า เป็นคนเจ้าระเบียบ ไม่พูดเล่นอึดหัวกับใครง่าย ๆ เป็นที่ยำเกรงของใครต่อใครแต่คุณสุจิตให้ความรักและเอ็นดู ม.ร.ว.นิมิตรมงคล เหมือนลูกหลานเพราะชอบในอัธยาศัย

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 421.

ซึ่งต่อมาคุณสุจริตใจผู้นี้คือ “อ่าวสุจริตใจ” ผู้ให้ความอุปการะ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล และกลายเป็นตัวละครสำคัญตัวหนึ่งในเรื่องความฝันของนักอุดมคติ

จากนั้น ม.ร.ว.นิมิตรมงคลถูกส่งไปประจำการที่ จ.เพชรบุรี และเจ้าคุณเฉลิมอากาศเจ้ากรมอากาศยาน ได้คิดเปิดหลักสูตรนักบินพิเศษขึ้น ม.ร.ว.นิมิตรมงคล ได้สมัครเข้าเรียนเป็นนักเรียนการบิน และต่อมา ม.ร.ว.นิมิตรมงคลจะสมัครศึกษาการบินที่โรงเรียนการบินคอนเมืองด้วยซึ่งหลักสูตรแบ่งเป็น 2 พวก คือนักบินขนส่ง และนักบินขับไล่ (สายแดง) ที่เรียกว่าสายแดง เพราะเสียงอันตรายมาก เครื่องบินเก่าตกทุกเดือนทั้งต้องฝึกซ้อมยุทธวิธีการบินขับไล่ซึ่งต้องถือว่ามีความกล้าหาญจึงจะสามารถสอบผ่านได้ เพื่อนร่วมรุ่นมีผลการเรียนดีเด่นคู่กันมาคือ เสนาะ ลดาวัลย์(ต่อมาเมียศนาวาเอก ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) และร้อยตรีทองอิน บุญญเสนา เจ้าของนามประพันธ์ “เวทาทัก” และม.ร.ว.นิมิตรมงคล ได้เป็นนายร้อยการบินดำรงยศเรืออากาศโทนักบินขับไล่ประจำกองบินที่ 1 สนามบินโคกกระเทียม ในปี พ.ศ. 2475

ม.ร.ว.นิมิตรมงคล จึงได้ย้ายไปประจำการที่สนามบินโคกกระเทียม และได้พา ม.ร.ว.หญิงพิไลเลขาน้องสาวมาพักอยู่ด้วยและเนื่องจาก ม.ร.ว.นิมิตรมงคล เป็นคนไม่สูบบุหรี่และดื่มสุรา จึงนิยมเล่นกีฬา คือ กีฬาเทนนิส ฝีมืออยู่ในขั้นดี และม.ร.ว.นิมิตรมงคล ยังอ่านหนังสือในยามว่าง และหลังจากนั้นได้รับคำสั่งให้ไปฝึกการบินที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และในระหว่างนั้นก็ได้รับคำชวนให้มาร่วมแข่งเทนนิสของกรมอากาศยานที่คอนเมืองในนามสโมสรนักบินโคกกระเทียมนี้คือ การก้าวสู่ “กัปตัน” ซึ่งนำไปสู่ชื่อหากบฏ โดยมีรู้ตัว⁵

ชีวิตแห่งการกบฏครั้งแรก

กบฏบวรเดชเริ่มขึ้น 11 ตุลาคม 2476 มีการปะทะกันนองเลือดระหว่างกองทัพฝ่ายรัฐบาลกับกองทัพหัวเมือง ภายใต้การนำของพระองค์เจ้าบวรเดช วันที่ 24 ตุลาคม 2476 กองทัพฝ่ายพระองค์เจ้าบวรเดชพ่ายแพ้หนีขึ้นเครื่องบินไปลี้ภัยที่เมืองไช่ฮงอัน

วันที่ 1 มีนาคม 2476 ด้วยวัยเพียง 25 ปี ม.ร.ว.นิมิตรมงคล ต้องออกจากประจำการด้วยกรณีศาลพิเศษตัดสินจำคุก 7 ปี ในคดีกบฏบวรเดช ตามหนังสือ ที่/3357/2477 มีพระบรมราชโองการให้ถอดยศตั้งแต่วันที่ 22 สิงหาคม 2478 โทษฐานกบฏ ซึ่ง ม.ร.ว.นิมิตรมงคลได้เขียนไว้ตอนหนึ่งในชีวิตแห่งการเป็นกบฏสองครั้งว่า

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 426 – 429.

“ข้าพเจ้าไม่ใช่กบฏที่เข้ามาสวามิภักดิ์ต่อรัฐบาล และก็มิได้ถูกใส่ร้ายในเรื่องที่ไม่จริง การกระทำของข้าพเจ้าที่คอนเมืองนั้น ศาลพิเศษถือว่าเป็นกบฏ แต่ข้าพเจ้ายืนยันจนบัดนี้ว่าก่อนถูกตัดสินจำคุก ข้าพเจ้ามิใช่กบฏ ข้าพเจ้าเริ่มมีจิตใจเป็นกบฏเมื่อข้าพเจ้ามาอยู่ในคุกแล้ว”

ซึ่งบทความนี้สะท้อนให้ถึงความเป็นคนตรงไปตรงมา เพราะเขายอมรับว่าเขาเป็นกบฏ แต่เป็นในช่วงหลังแล้ว ซึ่งจะว่าไปแล้วสำหรับคนอื่นๆ มันไม่มีอะไรแตกต่าง เพราะเขายอมรับว่าเป็นกบฏ แต่สำหรับตัวเขาเองมันสำคัญมาก !

ม.ร.ว.นิมิตรมงคล ไม่ทราบมาก่อนว่าจะมีการเกิดกบฏขึ้น ถึงแม้ว่าหากการแข่งขันเทนนิสเป็นอุบายที่จะรวบรวมนักบินและเครื่องบิน ม.ร.ว.นิมิตรมงคล ก็ไม่ได้ล่วงรู้อุบาย และม.ร.ว.นิมิตรมงคล ก็ได้ช่วยเหลือฝ่ายพระองค์เจ้าบวรเดชด้วยความจงใจ หลังจากฝ่ายรัฐบาลได้ยึดคอนเมือง ม.ร.ว.นิมิตรมงคลถูกตามตัวไปพบหลวงพิบูลสงคราม และได้กล่าวหาว่าม.ร.ว.นิมิตรมงคล และนักบินบางนาย เช่น หลวงอัมพรไพศาล หลวงอินทรอำนาจ และ ม.ร.ว.อนุชารัง เป็นกบฏ ซึ่งทั้งหมดได้ปฏิเสธ และหลวงพิบูลสงคราม กล่าวประกาศต่อหน้าที่ประชุมนายทหารในสโมสรนักบินที่คอนเมืองว่าเชื่อว่าทั้งหมดบริสุทธิ์ไม่เป็นกบฏ และขอให้ร่วมปราบกบฏ โดย ม.ร.ว.นิมิตรมงคล ก็ได้รับคำสั่งเข้าทำงานในกองทหารเสนาริการของทหารอากาศจนกระทั่งค่ายของฝ่ายกบฏที่ปากช่องแตก หลังจากนั้น ม.ร.ว.นิมิตรมงคลก็ได้รับคำสั่งจากหลวงพิบูลย์ให้มารายงานตัวที่ศาลพิเศษ จนกระทั่งถูกศาลตัดสินจำคุก 7 ปี ข้อหาเป็นกบฏ ซึ่ง ม.ร.ว.นิมิตรมงคล โศคร้าย 2 ประการ คือ แวะแข่งเทนนิสที่คอนเมือง โดยไม่ทราบว่าจะเกิดกบฏ และคำพูดของ ม.ร.ว.นิมิตร มงคลที่ว่า

“พระองค์เจ้าบวรเดชนี่ดียังไงนะ ถึงมีคนมาช่วยมาก” คำ ๆ นี้ถูกรัฐบาลกล่าวหาว่าเป็นคำเกลี้ยกล่อม แต่เหตุผลที่แท้จริงอันเป็นมูลเหตุคือรัฐบาลต้องการกำจัดพวกราชวงศ์ที่ยังจงรักภักดี ซึ่งนายทหารราชสกุล นวรัตน ซึ่งเติบโตมาในร่มบารมีของกรมพระนครสวรรค์วรพินิตจึงอยู่ในข่ายที่หนีไม่พ้น⁶ จากคำพูดของ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าไม่ได้รู้เรื่องการกบฏเป็นการตกกระไดพลอยโจนโดยที่ท่านเองไม่ล่วงรู้มาก่อน และไม่ได้เป็นพวกพ้องของพระองค์เจ้าบวรเดช

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 426 – 427.

นักโทษการเมือง

ม.ร.ว.นิมิตรมงคล ได้ถูกคุมขังเป็นนักโทษการเมืองที่แดนหกรือนจำบางขวาง โดยมีนักโทษการเมืองกว่า 300 คน ม.ร.ว.นิมิตรมงคลเลือกพักอยู่กับหลวงสรสิทธิ์ยานุกร, หลวงสุนทรภักดี, นายเชื้อ ชมวิทย์ และ สอ เสถบุตร ม.ร.ว.อนุธำรง พี่ชายก็อยู่ที่เดียวกันแต่แยกตัดสินคนละคดีให้ความเห็นว่า ม.ร.ว.นิมิตรมงคล พอใจที่จะคบหากับนักเขียนด้วยกันและในแดนหกรือนมีการออกหนังสือรายสัปดาห์ ฉบับหนึ่งชื่อว่า น้ำเงินแท้ เป็นการสานต่อความคิดของ จงกล ไกรฤกษ์ เคยทำหนังสือข่าวสารการเมืองนอกคุกเขียนบนกระดาษเอ็กร์ไฮส 2 แผ่นติดกัน แจกจ่ายกันในหมู่เพื่อนฝูง เริ่มหนังสือ น้ำเงินแท้ เป็นหนังสือรายสัปดาห์ที่ออกในคุก โดยใช้สมุดปกแข็งแล้วเขียนด้วยลายมือแทนการตีพิมพ์ นักเขียนประจำของคณะ น้ำเงินแท้ คือ สอ เสถบุตร สุโชค พินทุโยธิน ม.ร.ว.นิมิตรมงคล นวรัตน์ จงกล ไกรฤกษ์ ส่วนนักเขียนที่เขียนเป็นครั้งคราวคือ พระยาศรภักย์พิพัฒน์ หลุย คีรีวัต พระศรีสุทนต์ ฯลฯ บทความในหนังสือ น้ำเงินแท้ ล้วนเป็นบทความอันดุเดือดที่เขียนขึ้นจากอารมณ์อันกดดันด้วยการไฝหาเสรีภาพและความยุติธรรม หนังสือนี้จึงจำเป็นต้องซุกซ่อนไว้ในที่ต่าง ๆ อาทิ บนหลังคาส้วมหรือซ่อนไว้ในบ่อทิ้งเศษมูลฝอย แต่ในที่สุดได้เกิดความเห็นแตกแยกกันในระหว่างนักโทษการเมืองโดยฝ่ายหนึ่ง มีอาทิ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล และสอ เสถบุตร มีความเห็นว่า ประตุคุจะเปิดออกได้ก็ด้วยคณะบุคคลที่เป็นนักประชาธิปไตยอย่างแท้จริงสามารถทำการปฏิวัติโค่นล้มรัฐบาลแบบคอมมิวนิสต์ที่ใช้รัฐธรรมนูญเป็นโล่บังหน้าได้สำเร็จ ส่วนอีกฝ่ายหนึ่งเชื่อว่ารัฐบาลที่ใช้วิธีการขู่และปราบปรามฝ่ายตรงกันข้ามอย่างรุนแรงย่อมทำให้คนหือไม่ขึ้น จึงสามารถยึดอำนาจการปกครองไว้ได้มั่นคง ดังนั้นการปฏิบัติตัวอย่างสงบเสงี่ยมโดยไม่ก้าวร้าวดำเนินคดีรัฐบาล ย่อมจะเป็นทางให้รัฐบาลยังเกิดความกรุณาและทำการปลดปล่อยตนโดยเร็ว การเขียนบทความดำเนินคดีรัฐบาลอย่างรุนแรงในหนังสือ น้ำเงินแท้ มีแต่ทางที่จะทำให้ความหวังของพวกเขาต้องสูญสิ้นลง เมื่อเกิดความเห็นแตกแยกกัน ประกอบกับในระยษนั้น เจ้าหน้าที่ได้มาตรวจค้นห้องบ่อยๆ คณะบรรณาธิการผู้รับผิดชอบจึงจัดการรวบรวมหนังสือ น้ำเงินแท้ ซึ่งออกได้ทั้งหมด 17 ฉบับ เผาไฟทำลายเสียสิ้น⁷

ในระหว่างอยู่ในคุก ม.ร.ว.นิมิตรมงคล ได้เขียนนิยายสั้นๆ บทความสั้นๆ หลายเรื่องหลายรส เป็นความเรียงบ้าง เป็นคำประพันธ์บ้าง รวมทั้งบทละครภาษาไทย และอังกฤษ ม.ร.ว. นิมิตรมงคล ยังได้สร้างตำราเรียนภาษาอังกฤษโดยวิธีลัดโดยทดลองสอนนักโทษด้วยกันและยังได้เขียนนวนิยายขนาดยาวเรื่อง บุญทำกรรมแต่ง ซึ่งได้แสดงความเห็นในลัทธิการเมืองโดยพยายามทำตัวเป็นกลาง

⁷พิมพ์วัลย์ เสถบุตร. สอ เสถบุตร. (กรุงเทพมหานคร : นำอักษรการพิมพ์, 2537) , หน้า 142.

เช่น ทฤษฎีและวิธีการของลัทธิคอมมิวนิสต์, ลัทธิเผด็จการและประชาธิปไตย ทั้งนี้ได้เขียนเล่าไปตามวิธีประพันธ์นิยายเรียงมัยทั้งหมดนี้ตั้งใจจะพิมพ์เมื่อพ้นโทษ ตลอด 5 ปีที่ถูกคุมขัง อ่าวสุดใจ บรรยงกะเสนา มาส่งเสียเยี่ยมเขียนมิได้ขาด ซึ่งอ่าวสุดใจนี่เองเป็น “สื่อ” นำสารระหว่างโลกในซึ่งกรงเหล็กกับโลกภายนอก คิดประดิษฐ์ตะกร้าใบใหญ่สำหรับใส่ของมาเยี่ยมเป็นตะกร้ากลปิดเปิดได้โดยใช้ไขควงสามารถซ่อนหนังสือเล่มใหญ่ได้สบาย จึงทำให้พจนานุกรมของ สอ เสถบุตร นำเงินแท้ ๆ และข่าวต่างๆ ส่งผ่านในรูปของจดหมายจนกระทั่งอุปกรณ์ประกอบวิทย์ จะทำให้เห็นว่าแม้ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล จะอยู่ในคุกตัดขาดจากโลกภายนอก แต่ก็ทราบความเป็นไปของสถานการณ์ทางการเมืองสังคมในขณะนั้นได้โดยหนังสือและวิทย์ บางครั้งอาจจะทราบข่าวมากกว่าคนที่อยู่นอกคุกแต่ไม่สนใจทางการเมืองด้วยซ้ำ และแสดงให้เห็นว่างานเขียนของ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล ในคุคนั้น อาจจะได้รับอิทธิพลมาจากสภาพการณ์การเมืองสังคมเศรษฐกิจด้วย เช่นกัน

เรืออากาศโทนิมิตรมงคล ได้รับพระราชทานอภัยโทษ หลังจากเป็นนักโทษการเมืองได้เกือบ 5 ปี จากคนที่ไม่เคยรู้เรื่องการเมืองเป็นแต่เพียงทหารของประเทศ เมื่อกลับสู่โลกภายนอก จึงมีความรู้เรื่องการเมืองแตกฉาน และเป็นพื้นฐานของงานวรรณกรรมทางการเมืองที่เด่นที่สุด เล่มหนึ่งของประเทศไทย คือ ความฝันของนักอุดมคติ

หลังจากออกจากคุก ม.ร.ว.นิมิตรมงคลได้ทำงานที่ห้างสยามเวลา หลายเดือน แต่ไม่ได้รับเงินเดือนจากคำบอกเล่าของ ม.ร.ว.อนุธำรงพีชชา และ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล ได้เขียนหนังสือพรรคการเมืองสยามและต่างประเทศขึ้นตามคำขอร้องของสำนักพิมพ์ เนื่องจากรัฐบาลในขณะนั้น จะสนับสนุนให้มีพรรคการเมืองขึ้นแต่ครั้งพิมพ์ออกจำหน่ายผู้พิมพ์โฆษณากลับถูกจับไปขัง ด้วยเหตุนี้ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล อยากจะห่างการเมืองที่สุด จึงได้รับราชการที่กรมชลประทานตามคำชักชวนของ หลวงพิบูลสงคราม ขณะนั้นดำรงตำแหน่งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม⁸

⁸ อรสม สุทธิสาคร. “ม.ร.ว.นิมิตรมงคล นวรัตน์ วิญญาณอิสระในพันธนาการ” ในชีวิตและงาน ม.ร.ว.นิมิตรมงคล นวรัตน์. หน้า 427 – 430.

ชีวิตแห่งการเป็นกบฏครั้งที่ 2

ขณะรับราชการที่กรมชลประทาน ม.ร.ว.นิมิตรมงคลได้รับมอบหมายให้ไปสำรวจคลองไผ่พระ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อพิจารณาสร้างทำนบ ขณะปฏิบัติหน้าที่ได้ถูกตำรวจเชิดตัวมาคุมขังที่สถานีตำรวจนครบาลพระราชวัง ค้นจดหมายที่ ม.ร.ว.นิมิตรมงคลเขียนถวายพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าสิริรัตนบุษบาฯ พระธิดาองค์ใหญ่ของกรมพระนครสวรรค์วรพินิตได้ที่วัง และกล่าวหาว่าเนื้อหาไปในทางก่อกบฏ นอกจากนี้หนังสืออีกเล่มหนึ่งก็เป็นเหตุให้ถูกจับ คือหนังสือบุญทำกรรมแต่ง ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับชีวิตนักโทษการเมืองที่ได้รับการพระราชทานอภัยโทษกับความพยายามยึดอำนาจการปกครองของคอมมิวนิสต์ในปี พ.ศ. 2482 จากเหตุการณ์ที่ปรากฏถูกนำมาเป็นข้ออ้างในการจับผิดข้อหาล้มล้างรัฐบาล ในที่สุดศาลพิเศษตัดสินจำคุกตลอดชีวิตและกลับเข้าสู่บางขวางอีกครั้งหนึ่ง จึงเขียนหนังสือเมืองนิมิตรในชื่อเดิมว่า ความฝันของนักอุดมคติ ซึ่งเขียนเป็นภาษาอังกฤษในตอนแรกชื่อว่า **The Sight of Future Siam** หนังสือเล่มนี้เป็นสาเหตุที่ทำให้ถูกเนรเทศไปเกาะเต่า และต้นฉบับภาษาอังกฤษถูกทำลายไป แต่ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล ได้เขียนเป็นภาษาไทยในเรื่องเดิมเมื่อปลายปี พ.ศ. 2487 หลังจากพ้นโทษจากเกาะเต่าได้พิมพ์จำหน่ายเป็นครั้งแรก

วรรณกรรมที่สันนิษฐานว่าน่าจะเกิดคราวติดคุกคนที่สองคือบทละครเรื่อง รอยร้าวในมรกต ต้นฉบับเป็นภาษาอังกฤษมาแปลเป็นไทยโดย ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ เป็นเรื่องสั้นๆ ให้เห็นจุดต่างในความประพฤตินของมนุษย์ เช่นเดียวกับมรกตทุกเม็ดจะต้องมีรอยร้าว และอีกเล่มหนึ่งคือ ชีวิตแห่งการเป็นกบฏ 2 ครั้ง เป็นบันทึกการเมืองจากชีวิตจริงที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ให้อารมณ์สะเทือนใจ

หลังจากนั้น ม.ร.ว.นิมิตรมงคล ได้ถูกเนรเทศไปเกาะเต่าพร้อมกับ ดร.โชติ คุ้มพันธ์ บัณฑิตเศรษฐศาสตร์จากเยอรมัน ทันทีที่เดินทางไปถึงเห็นสภาพของเกาะเต่า ซึ่งทั้งโรคภัยต่างๆ ได้รับอาหารจำกัด สภาพความเป็นอยู่เหมือนนรคนักโทษการเมืองได้ตายลงที่เป็นอันมาก

ภาพที่ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล นวรัตน์ และดร. โชติ คุ้มพันธ์ ประสบเมื่อแรกไปถึงเกาะเต่านั้น ทำให้เขาตกใจแทบสิ้นสติ เพราะมันเป็นภาพของเมืองนรกบนโลกมนุษย์อย่างแท้จริง แทบทุกคนผอมจนมีแต่หนังหุ้มกระดูก หน้าซีดเขียว แหวดตาแห้งแล้งอดโรย บางคนนั่งกอดเข่าห่มผ้าตัวสันสะท้อน บางคนก็คืบทวนทรายผ้าผ่อนหลดลู่ย ปากก็พร่ำเพื่อตะโกนอะอะโวยวายด้วยพิษไข้จิ้นสมอง บางคนก็อาเจียนเป็นเอนเปรอะบริเวณที่นอนอยู่ บางคนก็นั่งซึมดวงตาหม่อลอย บางคนก็นอนขดห่มผ้าตัวสั้นราวกับลูกนก ผู้มาใหม่ทั้งสองสำนึกทันทีว่าตนได้ถูกส่งเข้ามาอยู่ในแดนแห่งความตายร่วมกับนักโทษการเมืองในคดีกบฏ พ.ศ. 2476

ม.ร.ว.นิมิตรมงคล นวรัตน์ เองในเวลาต่อมาก็เกือบจะสูญเสียชีวิตด้วยพิษไข้ขึ้นสมอง ถ้าหากมิได้รับพระกรุณาอย่างใหญ่หลวงจาก หม่อมเจ้าสิทธิพรกฤดากร ได้ประทานยาฉีดหลอดสุดท้ายที่พระองค์มีอยู่ให้ หลังจากนั้นฝ่ายสัมพันธมิตรมีชัยชนะในสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามออกไป นายควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรีคนใหม่ ประกาศพระราชกฤษฎีกาอภัยโทษนักโทษการเมืองเมื่อ 20 ตุลาคม 2487 รวมม.ร.ว.นิมิตรมงคลอยู่ที่เกาะเต่า 4 ปี

หลังจากได้รับอิสรภาพ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล ได้รับประทานเงินทุนจากกรมขุนชัยนาท มาค้าขายแต่ก็ขาดทุนจึงเลิกไป⁹ จากตรงนี้สะท้อนให้เห็นในหนังสือ ความฝันของนักอุดมคติที่ไม่ถนัดทำการค้าเพราะการค้าเป็นการเอาเปรียบ และเห็นแก่ตัวไม่ตรงกับอุดมการณ์ของม.ร.ว.นิมิตรมงคล

และนอกจากนี้ สอ เสถบุตร ได้รวมกลุ่มกับ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ม.จ.สิทธิพรกฤดากร ม.ร.ว.นิมิตรมงคล พระยาศราภัยพิพัฒน์ นายหลุย คีรีวัต ฯลฯ ลงสมัครรับเลือกตั้งผู้แทนราษฎรในรูปของพรรคการเมือง โดยให้ชื่อว่าพรรคก้าวหน้า และม.ร.ว.นิมิตรมงคลได้รับตำแหน่งเลขาธิการพรรคอยู่ระยะหนึ่งแต่ก็ไม่ลงสมัคร สส.แต่อย่างใด¹⁰ จากตรงนี้แสดงให้เห็นว่าม.ร.ว.นิมิตรมงคลได้มีแนวความคิดทางการเมืองโดยที่ไม่จำเป็นต้องเป็น ส.ส. ซึ่งแนวความคิดดังกล่าวในปัจจุบันได้เริ่มมีขึ้นทางการเมืองในประเทศไทย

หลังจากนั้นไม่นาน ม.ร.ว.นิมิตรมงคล ก็เลิกเล่นการเมือง โดยมีความตั้งใจว่าจะตั้งสำนักพิมพ์ เพื่อพิมพ์หนังสือที่ตนเองได้เขียนไว้ แทนการขายลิขสิทธิ์ แสดงให้เห็นถึงม.ร.ว.นิมิตรมงคล อาจจะเห็นว่าตนเองไม่เหมาะกับการเป็นนักการเมือง หรือการเมืองในขณะนั้น อาจจะไม่ใช่ไปตามอุดมการณ์ของ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล จึงหันมาเผยแพร่ความคิดของตนเองทางหนังสือแทน

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 431 – 436.

¹⁰ พิมพ์วัลย์ เสถบุตร. สอ เสถบุตร. หน้า 197.

ความรักและชีวิตบ้านปลายของ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล

เมื่อ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล เลิกเล่นการเมือง ม.ร.ว.นิมิตรมงคลก็ได้มีความตั้งใจที่จะตั้งสำนักพิมพ์ เพื่อพิมพ์หนังสือของตนเอง และได้พิมพ์หนังสือที่ตนเองแต่ง คือความฝันของนักอุดมคติ ออกสู่สายตาประชาชนแต่ก็มีได้เป็นที่นิยมมากนัก ในสมัยนั้นเพราะไม่ใช่ นักการค้าและความตั้งใจอย่างที่สองคือ การแต่งงานกับนางสาวบรรจบพันธ์ สังขคุลย์ ซึ่งท่านทั้ง 2 ได้รับประทานการสมรสจากเสด็จกรมขุนชัยนาทนเรนทร ณ วังถนนวิฑู เมื่อวันศุกร์ที่ 22 สิงหาคม 2490 และให้กำเนิดบุตรชายคือ ม.ล.ชัยนิมิตร ซึ่งเกิดหลังจาก ม.ร.ว.นิมิตรมงคลได้เสียชีวิตแล้ว คือ หลังจากแต่งงานเพียง 7 เดือนกว่าๆ ม.ร.ว.นิมิตรมงคลก็เสียชีวิตในวันอาทิตย์ที่ 11 มิถุนายน 2492 สิริรวมอายุได้ 39 ปี 11 เดือน 20 วัน โดยเสียชีวิตก่อนหน้าลูกชายคนเดียวคือ ม.ล.ชัยนิมิตร เกิดเพียง 45 วัน ความตายของ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล นวรัตน์ นักคิดนักเขียน นักอุดมคติผู้ใช้ชีวิตเป็นเดิมพันในการต่อสู้กับอำนาจอยุธยาได้ละทิ้งสังขารอันกรอบเกรียบ เพราะ โรคร้าย, วัณโรค ความตายเปรียบเสมือนกระแสดมพัดมาวูบหนึ่ง หากด้วยดวงเทียบแห่งความคิดยังทอแสงประกายสว่างสุกใสในหัวของอนุชนรุ่นหลังทราบนานเท่านั้น เป็นความตายที่ไม่มีวันตาย¹¹

3.2 บริบททางการเมืองไทยช่วงระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2491

ในการที่จะศึกษาถึงความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล นั้นผู้ศึกษาเห็นว่าจะทำให้การศึกษามีความสมบูรณ์ขึ้น จะต้องมีการศึกษาสภาพสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองในช่วงที่ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล มีชีวิตอยู่เพื่อที่จะได้ทราบบริบท(context)ที่มีอิทธิพลต่อความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล ผู้ศึกษาจึงขอเสนอบริบททางการเมืองไทยในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2491 โดยจะเน้นเหตุการณ์ที่สำคัญและมีอิทธิพลต่อความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.นิมิตรมงคลด้วย บางเหตุการณ์ถึงแม้ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล อยู่ในคุก แต่ ม.ร.ว.นิมิตรมงคลก็ได้ทราบจากหนังสือที่มีผู้เอานำมาให้อ่านหรือวิทยุที่ สอ เสถบุตร ประดิษฐ์ขึ้นในคุก จึงอาจจะมีอิทธิพลต่อความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล

¹¹อรสม สุทธิสาคร. “ม.ร.ว.นิมิตรมงคล นวรัตน์ วิญญาณอิสระในพันธนาการ” ในชีวิตและงาน ม.ร.ว.นิมิตรมงคล นวรัตน์. หน้า 436 – 437.

สาเหตุของการปฏิวัติ 24 มิถุนายน 2475

การยึดอำนาจปี 2475 เป็นผลมาจากความเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมของสยาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปฏิรูปสังคมในเกือบทุกด้าน นับตั้งแต่ตอนและสมัยรัตนโกสินทร์ และที่สำคัญอย่างยิ่งในสมัยรัชกาลที่ 5 คือการสร้างระบบราชการขึ้นใหม่ ตามแบบตะวันตก การสร้างข้าราชการขึ้นใหม่ตามแบบตะวันตก (ทั้งในและจากต่างประเทศ) การปฏิรูปหรือ “การเปิดประเทศ” ทำให้เกิดชนชั้นกลางและความคิดใหม่ๆ เช่น ความคิดลัทธิชาตินิยมและประชาธิปไตย และเมื่อกลุ่มคนรุ่นใหม่เติบโตขึ้น พร้อมด้วยกระแสของการเวลา และความเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ของสังคม ขณะที่ในเมืองส่งอำนาจการปกครองกลับเข้มเกลียวและกระจุกตัวอยู่ทั้งยังมีท่าทีว่าผู้มีอำนาจไม่สามารถปรับตัวได้ทันต่อสถานการณ์หรือไม่พร้อมที่จะเปลี่ยนแปลง จึงทำให้เกิดความขัดแย้ง และระเบิดออกมาในรูปของการยึดกำลังของการยึดอำนาจ 2475 ฉะนั้นปัจจัยด้านอุดมการณ์ และการก่อตัวของชนชั้นใหม่จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญของการยึดอำนาจปี 2475 และเป็นปัจจัยที่สำคัญมาช้านานประมาณ 40 ปี ตั้งแต่การปฏิรูปปี 2435 และเมื่อเกิดสภาพความอ่อนแอในการปกครองในสมัยรัฐบาลของรัชกาลที่ 7 ประจวบกับเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ก็กลายเป็นปัจจัยเฉพาะหน้าหรือคิดเร่งให้มีการยึดอำนาจเกิดขึ้น¹²

ผู้เข้าร่วมการปฏิวัติที่ได้ก่อกลุ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2467 โดยเริ่มจากคนไทยที่กำลังศึกษาที่ทวีปยุโรป โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศฝรั่งเศส โดยมีการประชุม 7 คน คือ นายปรีดี พนมยงค์, ร.ท.แปลก จิตตะสังคะ, ร.ท.ประยูร ภมรมนตรี, ร.ต.ทัศนะ มิตรภักดี, หลวงสิริราชไมตรี, ดร.ตัว ลพานุกรมและนายแนบ พหลโยธิน ที่บ้านของ ร.ท.ประยูร ภมรมนตรี เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2467 โดยกำหนดหลักการไว้สามข้อ¹³

ประการแรกได้วางรากฐานประชาธิปไตยโดยมีพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ ปฏิเสธสถาปนาสาธารณรัฐเด็ดขาด

¹² ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. ประวัติศาสตร์การเมืองไทย. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, 2538), หน้า 95.

¹³ ประยูร ภมรมนตรี. บันทึกเรื่องการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2517), หน้า 9 – 11.

ประการที่สอง กำหนดการเปลี่ยนแปลง การปกครองโดยการยึดอำนาจเพื่อเปลี่ยนจาก สมบูรณาญาสิทธิราชเป็นระบบที่มีพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ โดยไม่ให้มีการจลาจลนอง เลือดให้วงวนการทำทารุณใดๆ ทั้งสิ้น

ประการที่สาม ให้ตั้งอยู่ในสัจจะ เสียสละเพื่อประเทศชาติ เว้นการหาประโยชน์สร้าง ตนเองโดยเด็ดขาด

การดำเนินการยึดอำนาจกำหนดวิธีเตรียมการไว้ 3 ประการ¹⁴

1. การหาความรู้ที่เป็นประโยชน์ ใช้ความคิดในการดำเนินการยึดอำนาจการปกครอง
2. กำหนดคุณสมบัติของผู้ที่จะร่วมคณะ
3. การหาทุนรอนที่จะใช้จ่ายในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

เมื่อบุคคลเหล่านั้นสำเร็จการศึกษากลับมาประเทศไทย ได้ชักชวนคนอื่นๆ เพิ่มเติม จน ในที่สุดก่อตัวเป็นคณะภคินี มีสมาชิกรวม 99 คน โดยมีสายทหารบก 32 คน สายทหารเรือ 21 คน และ สายพลเรือน 46 คน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นข้าราชการระดับกลาง และระดับล่าง ทหารบกนั้นยศสูงสุดคือ พันเอก ทหารเรือยศสูงสุด คือนาวาตรี ส่วนพลเรือนนั้นมีบรรดาศักดิ์สูงสุดคือ คุณหลวงไม่มีพระยาเลย คนที่สำคัญที่สุดเป็นมันสมองของการปฏิวัติ คือ

1. พันเอกพระยามหา พลพยุหเสนา	อายุ 44 ปี (ขณะนั้น)
2. พันเอกพระยาสุรเดช	อายุ 41 ปี (ขณะนั้น)
3. พันตรีหลวงพิบูลสงคราม	อายุ 35 ปี (ขณะนั้น)
4. ดร.ปรีดี พนมยงค์	อายุ 32 ปี (ขณะนั้น)

คณะปฏิวัติได้เริ่มทำการตอนเช้าตรู่ของวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ขณะที่รัชกาลที่ 7 กำลังทรงประทับอยู่ ณ พระราชวังไกลกังวล หัวหิน โดยนำครวมพลกันที่ลานพระบรมรูปทรงม้า

คณะปฏิวัติได้แยกย้ายกันไปเชิญตัวเชื้อพระวงศ์และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่พาไปควบคุม ตัวไว้เป็นตัวประกันที่พระที่นั่งอนันตสมาคมเชื้อพระวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ เช่นเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต, เจ้าฟ้ากรมมริศรานูวัตินวงศ์, กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ เช่น พลโทพระยาสิริราช เดโชชัย เสนาธิการทหาร, พลตำรวจโทพระยาอธิกรณ์ประกาศอธิบดีกรมตำรวจ เป็นต้น ซึ่งการกระทำ การในวันนั้น เกิดการบาดเจ็บเพียงรายเดียวคือพลตรีพระยาเสนาสงครามผู้บัญชาการกองพลที่ 1 รักษา พระองค์พยายามขัดขืนเมื่อถูกทหารฝ่ายปฏิวัติเชิญตัวและถูกยิงที่ขาบาดเจ็บ

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 11 - 12.

ฝ่ายปฎิวัติหรือคณะราษฎรได้ตั้งผู้รักษาบัญชาการฝ่ายทหารประกอบด้วย พันเอก พระยาพลพลพยุหเสนา พันเอกพระยาทรงสุรเดช และพันเอกพระยาฤทธิอัคเนย์ ซึ่งเวลาที่มีประกาศ หรือแถลงการ ทั้ง 3 ท่านจะลงนามร่วมกันเป็นตัวแทนของคณะราษฎรทั้งหมด

และคณะราษฎรได้ส่งตัวแทนไป กราบบังคมทูลเชิญ รัชกาลที่ 7 ให้เสด็จกลับกรุงเทพ โดยกราบทูลว่า คณะราษฎรไม่ประสงค์จะแย่งชิงราชสมบัติ เพียงแต่จะให้มีรัฐธรรมนูญปกครองแผ่นดิน โดยให้รัชกาลที่ 7 เป็นกษัตริย์ต่อไปภายใต้รัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน หรืออาจจะเป็นที่รัชกาลที่ 7 ทรงคิดเรื่องจะพระราชทานรัฐธรรมนูญให้ประชาชนอยู่แล้ว จึงไม่คิดรวมคนเพื่อต่อสู้ ในที่สุดพระองค์ ทรงยอมเสด็จกลับกรุงเทพโดยถึงตอน 1.00 นาฬิกาของวันที่ 25 มิถุนายน 2475 และหลังจากนั้นในวันที่ 27 มิถุนายน 2475 คณะราษฎรก็จัดให้มีรัฐธรรมนูญชั่วคราวฉบับแรกขึ้น ชื่อว่า **รัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราวพุทธศักราช 2475** ทำให้อำนาจของพระมหากษัตริย์ในระบบ สมบูรณาญาสิทธิราชสิ้นสุดลง¹⁵

รัฐธรรมนูญชั่วคราวได้กำหนดการจัดตั้งอำนาจนิติบัญญัติและอำนาจบริหารขึ้นมาโดยไม่ขึ้นอยู่กับพระมหากษัตริย์อีกต่อไป กล่าวคือในฝ่ายนิติบัญญัตินั้นระบุว่าให้คณะราษฎรซึ่งมีคณะผู้แทนรักษาพระนคร ฝ่ายทหารเป็นผู้ใช้อำนาจแทนจัดตั้งผู้แทนราษฎรขึ้นชั่วคราวจำนวน 70 นาย ส่วนฝ่ายบริหาร คือรัฐบาลให้สภาเป็นผู้เลือกหัวหน้าฝ่ายบริหาร เรียกว่า ประธานคณะกรรมการคณะราษฎร และสมาชิกสภาอีก 14 คน เป็นกรรมการ โดยต้องให้สภาเห็นชอบด้วย ประธานกรรมการคณะราษฎรมีอำนาจเทียบเท่านายกรัฐมนตรีและกรรมการอำนาจเดิมเท่ารัฐธรรมนูญซึ่งประธานกรรมการคณะราษฎรคือ พระยามโนปกรณนิติธาดา และหลังจากนั้นคณะกบฏได้ตั้งอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวร เมื่อเสร็จแล้วทูลเกล้าถวายรัชกาลที่ 7 ทรงลงพระปรมาภิไธย ประกาศใช้เป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2475 ทั้งนี้รัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดาได้ลาออกจากตำแหน่งเมื่อวันที่ 9 ธันวาคม 2475¹⁶

¹⁵ณรงค์ สินสวัตดี. การเมืองไทย : การวิเคราะห์เชิงจิตวิทยา. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อเรียนเทลสกอล่า, 2539), หน้า 104 – 109.

¹⁶เรื่องเดียวกัน, หน้า 110.

ผลกระทบจากเหตุการณ์ 24 มิถุนายน 2475¹⁷

1. การเมืองการปกครองบริหาร

อำนาจการเมืองการปกครองบริหารได้เปลี่ยนจากเจ้าไปสู่ข้าราชการทหารและข้าราชการพลเรือน ซึ่งผู้นำกลุ่มหลังเกิดจากนโยบายการปฏิรูประเบียบบริหารราชการแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เข้าแทนที่ช่องว่างอำนาจทางการเมืองที่เกิดขึ้น อำนาจการเมืองการปกครองบริหารได้เปลี่ยนจากกษัตริย์ไปสู่กลุ่มข้าราชการ ระบอบการปกครองแบบราชาธิปไตยได้กลายเป็นระบอบมาตยาธิปไตยบุคคลที่กุมบังเหียนการบริหารคือ ข้าราชการทหารและข้าราชการพลเรือน โดยหลังการปฏิวัติ 2475 บุคคลที่มีเชื้อเจ้าถูกกีดกันจากระบบราชการการเมืองและทางอำนาจ

2. บรรยากาศทางการเมือง อุดมการณ์ทางการเมือง

บรรยากาศทางการเมืองเป็นบรรยากาศของการพยายามสถาปนาระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย มีการพูดถึงรัฐธรรมนูญสิทธิเสรีภาพการเลือกตั้ง ฯลฯ อุดมการณ์ทางการเมืองเริ่มมีการเน้นเรื่องสิทธิเสรีภาพในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยมีการตรากฎหมายต่างๆ ที่สนับสนุนระบบและอุดมการณ์การเมืองแบบใหม่ มีการต่อสู้กันในทางการเมืองและอุดมการณ์ทางความคิดระหว่างกลุ่มอำนาจเก่าและกลุ่มอำนาจใหม่ และในกลุ่มอำนาจใหม่คือผู้ก่อการปฏิวัติ 2475 หรือคณะราษฎรด้วยตนเอง มีการแย่งอำนาจกันจนนำไปสู่การใช้กำลังเข้าต่อสู้กันหลายครั้งในระยะเวลาต่อมา

3. ผลทางสังคม

มีการเลิกระบบขุนนางแบบแบบศักดินา การแต่งตั้งขุนนางให้เป็นสมเด็จเจ้าพระยา เจ้าพระยาพระยาพระ หลวง ขุน ได้ถูกยกเลิก มีการเน้นเรื่องความเสมอภาคของประชาชนสิทธิเสรีภาพภายใต้รัฐธรรมนูญ เกิดการเคลื่อนไหวทางสังคมของคนทั่วไปมากยิ่งขึ้น มีการจัดตั้งมหาวิทยาลัย คือ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง เพื่อฝึกฝนข้าราชการและเพื่อเสริมสร้างประชาธิปไตยสองปีหลังการปฏิวัติ มีการใช้อำนาจตัดทอนอำนาจของเจ้าและขุนนางที่จงรักภักดีต่อระบบเก่า ฯลฯ แต่การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวยังคงอยู่ในวงจำกัดและคณะราษฎรก็หมกหมุ่นอยู่กับการรักษาตำแหน่งอำนาจและความขัดแย้งในหมู่พวกเดียวกัน การพัฒนาในส่วนนี้ดำเนินไปในลักษณะที่ไม่มีพลวัตเท่าใดนัก การเปลี่ยนแปลง 24 มิถุนายน 2475 มีลักษณะเป็นการรัฐประหารมากกว่าปฏิวัติอย่างแท้จริง

¹⁷ลิขิต ธีรเวคิน. วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540), หน้า 134 – 135.

4. ทางเศรษฐกิจ

เนื่องจากเศรษฐกิจการค้าขายตกอยู่ในมือของผู้ค้าต่างดาวผลกระทบมีไม่มากนักแต่นักธุรกิจซึ่งเคยมีความสัมพันธ์กับผู้นำเก่าเริ่มต้องปรับตัวโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีการจัดตั้งรัฐวิสาหกิจ เพื่อเป็นการแจกแจงวัดการเมืองต่อพรรคพวกรวมทั้งการหารายได้ของกลุ่มผู้นำใหม่ โดยอ้างเหตุผลเรื่องการลดการถูกควบคุมทางเศรษฐกิจโดยคนต่างดาว มีการออกกฎหมายเพื่อดำเนินนโยบายต่อต้านคนต่างดาวด้วยการจำกัดอาชีพคนต่างดาวโดยนัยนี้คือการต่อต้านคนจีน ซึ่งทำให้พ่อค้าต่างดาวพยายามปรับตัวจนผลสุดท้ายนำไปสู่ระบบการสร้างพันธมิตรระหว่างนักธุรกิจและข้าราชการบนฐานของระบบอุปถัมภ์

นโยบายทางเศรษฐกิจที่สำคัญยิ่งคือแผนพัฒนาเศรษฐกิจของ ดร.ปรีดี พนมยงค์ หนึ่งในหัวหน้าคณะผู้ก่อการปฏิวัติ และเป็นผู้ประสานการณ์กรมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองคือข้อเสนอที่จะให้คนไทยทุกคนมีเงินเดือนจากรัฐ เพื่อเป็นการประกันทางด้านสวัสดิการแต่ข้อเสนอดังกล่าวถูกมองว่ามีลักษณะเป็นคอมมิวนิสต์ ผลสุดท้ายก็ไม่ได้รับการยอมรับและเป็นเหตุให้ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ต้องเดินทางไปพำนักยังต่างประเทศหนึ่งปี เพื่อให้สถานการณ์คลี่คลายลง

5. ผลทางจิตวิทยา

ผลทางจิตวิทยาที่สำคัญคือ ความรู้สึกในเรื่องอิสรเสรีภาพ เสมอภาค ประชาธิปไตย การมีบทบาททางการเมือง เสรีภาพในการแสดงออกของคนกลุ่มหนึ่งที่อยู่ในเมืองหลวง นอกจากนั้นก็มีความรู้สึกว่าสังคมไทยกำลังจะก้าวไปสู่ยุคใหม่ที่น่าจะมุ่งสู่ความเจริญในด้านต่างๆ เยี่ยงนานาอารยประเทศ ในแง่นี้มีผลสำคัญ คือการปลดปล่อยทางจิตวิทยา ซึ่งเป็นการปลดปล่อยครั้งที่สอง ครั้งแรกคือนโยบายการเลิกทาสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ในที่สุด ความขัดแย้งและการแย่งอำนาจในหมู่คณะราษฎรเอง ได้นำไปสู่การมองการพัฒนาอย่างมีความหวังหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ๆ ต้องถูกบดบังด้วยสภาวะความเป็นจริงทางการเมืองอย่างน่าเสียดายยิ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผูกขาดอำนาจของข้าราชการหรือกลุ่มอมตยาธิปไตยถึงสี่ทศวรรษ จนถึงวันมหาวิปโยคคือเหตุการณ์เมื่อ 14 ตุลาคม 2516 ซึ่งจะกล่าวในภายหลัง

จากผลกระทบหลังจากเหตุการณ์ 24 มิถุนายน 2475 นั้น ตามด้านต่างๆ ทั้ง 5 ด้าน ล้วนแล้วแต่เป็นปัจจัยสำคัญต่อความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.นิมิตรมงคลทั้งสิ้น ทางด้านการเมืองการปกครองบริหาร ม.ร.ว.นิมิตรมงคล ถูกเฟ่งเล่งว่าอยู่ในกลุ่มเจ้า จึงถูกกล่าวหาและกำจัดทางการเมือง ไม่ได้รับความเป็นธรรม จึงเป็นสาเหตุให้ศึกษาหาความรู้ทางการเมืองอย่างจริงจัง และมีแนวความคิดทางการเมืองออกมา และจากบรรยากาศและอุดมการณ์ทางการเมือง หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองมีการพยายามที่จะสถาปนาระบบประชาธิปไตยขึ้น โดยแท้จริงแล้วเป็นการเปลี่ยนอำนาจจากกษัตริย์มา

เป็นกลุ่มบุคคล มีการพูดถึงลัทธิและเสรีภาพ แต่ไม่เป็นไปตามที่รัฐบาลได้กล่าวไว้ และมีการกำจัดผู้ที่มีความคิดเห็นขัดแย้งกับรัฐบาลโดยวิธีการต่างๆ นานา ก็ทำให้ ม.ร.ว.นิมิตร มงคล ซึ่งอยู่ในคุกก็จริง แต่ก็ติดตามการเมืองตลอด เห็นว่าการเมืองขณะนั้นไม่เป็นไปตามประชาธิปไตยที่แท้จริงตามที่ตนเองได้ศึกษาหาความรู้มาและจากการที่ตนเองได้รับการกล่าวหาว่าเป็นกบฏในครั้งที่สอง ซึ่งเป็นประสบการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นกับตัวเอง จึงมีอิทธิพลให้เห็นในงานเขียนของ ม.ร.ว.นิมิตรมงคลแทบทุกเรื่อง

ลำดับเหตุการณ์ประวัติศาสตร์การเมืองหลังจากการพระราชทานรัฐธรรมนูญ แห่งราชอาณาจักรสยาม 10 ธันวาคม 2475¹⁸

มกราคม 2476 (นับตามปฏิทินเก่า 2475) ห้ามจัดตั้งพรรคการเมืองห้ามจัดตั้ง “สมาคมชาติ หรือคณะชาติ” และห้ามข้าราชการเป็นสมาชิกสมาคมการเมือง ซึ่งหมายถึง “สมาคมคณะราษฎร” ทำให้ต้องเปลี่ยนบทบาทเป็น “สโมสรคณะราษฎร” และต่อมารู้จักในนามสโมสรราษฎรสมาคม

มีนาคม 2476 ความขัดแย้งในเรื่องเค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติที่ร่างโดย หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (นายปรีดี พนมยงค์) ซึ่งนำไปสู่ความแตกแยกระหว่างรัฐบาลคณะราษฎรซึ่งพระยาพหลพลพยุหเสนา และหลวงพิบูลสงคราม อยู่ข้างนายปรีดี พนมยงค์ แต่พระยาทรงสุรเดชนั้นอยู่ข้างพระยามโนปกรณ์นิติธาดา และสมาชิกรัฐสภาที่มีความเห็นแตก 2 ส่วน

1 เมษายน 2476 ยุบสภา และยกเลิกรัฐธรรมนูญครั้งแรก พระยามโนปกรณ์นิติธาดา จัดตั้งรัฐบาลใหม่

2 เมษายน 2476 ออกพระราชบัญญัติคอมมิวนิสต์ ซึ่งระบุโทษผู้ที่ส่งเสริมความเป็นคอมมิวนิสต์

12 เมษายน 2476 รัฐบาลของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ให้ ดร.ปรีดี พนมยงค์ เดินทางไปพักผ่อนประเทศฝรั่งเศส

20 มิถุนายน 2475 พระยาพหลพลพยุหเสนา เป็นหัวหน้า หลวงพิบูลสงคราม ยึดอำนาจการปกครองจากพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ซึ่งพอจะสรุปประเด็นการยึดอำนาจ¹⁹ ดังนี้

1. คณะผู้ยึดอำนาจเรียกตนเอง ว่า คณะทหารบก ทหารเรือ และพลเรือน ไม่เรียกว่า คณะกบฏ และถือว่าเป็นการรัฐประหารครั้งแรก และรัฐบาลของพระยามโนปกรณ์นิติธาดาก็ยอมสละอำนาจแต่โดยดี

2. พระยาพหลพลพยุหเสนา ได้เป็นผู้จัดตั้งรัฐบาลในวันรุ่งขึ้น และไม่มีพระยาทรงสุรเดชเป็นรัฐมนตรี ซึ่งถูกกันออกนอกวงอำนาจ และนอกจากนี้ นายทหารสายพระยาทรงสุรเดช คือ พระยาฤทธิอัคนย์ และพระประศาสน์พิทยายุทธก็ถูกปลดอำนาจทางทหารลง

3. ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้เดินทางกลับประเทศไทยเมื่อวันที่ 29 มิถุนายน 2476 และได้เข้าร่วมกับคณะรัฐบาลของพระยาพหลฯ

¹⁸ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. ประวัติศาสตร์การเมืองไทย. หน้า 106 - 107.

¹⁹ณรงค์ สิ้นสวัสดิ์. การเมืองไทย : การวิเคราะห์เชิงจิตวิทยา. หน้า 112.

ตุลาคม 2476 เกิดกบฏบวรเดช พลเอกพระองค์เจ้าบวรเดชสมัยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองเคยดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหมได้ขอลาออกเมื่อ พ.ศ. 2474 เนื่องจากไม่พอพระทัยว่าขอขึ้นเงินเดือนให้แก่ข้าราชการกระทรวงกลาโหมแล้วไม่ได้

คณะของพระองค์เจ้าบวรเดชประกอบด้วยนายทหารคุมกำลังในต่างจังหวัดทั้งทางภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ยกเข้ามายึดคอนเมืองไว้เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม 2476 คณะของพระองค์เจ้าบวรเดชเรียกตนเองว่า “คณะกู้บ้านเมือง” ได้เรียกร้องให้รัฐบาลปฏิบัติหลายข้อเช่น ห้ามข้าราชการประจำดำรงตำแหน่งการเมือง การแต่งตั้งและถอดถอนรัฐบาลต้องทำโดยรัฐธรรมนูญ การถือความสามารถเป็นหลักในการแต่งตั้งบุคคลดำรงตำแหน่งการเลือกตั้ง ส.ส. ประเภท 2 ให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเลือก นอกจากนั้น “คณะกู้บ้านเมือง” เรียกร้องให้รัฐบาล พระยาพหลฯ ลาออกด้วย

พระยาพหลฯ ได้ตั้งให้ พ.ท.หลวงพิบูลสงครามเป็นผู้บัญชาการปราบกบฏการสู้รบดำเนินอยู่จนถึงวันที่ 24 ตุลาคม 2476 ฝ่ายรัฐบาลก็ปราบ “คณะกู้บ้านเมือง” ได้สำเร็จ

การพยายามยึดอำนาจของพระองค์เจ้าบวรเดชหรือที่เรียกว่ากบฏบวรเดช คราวนี้มีประเด็นสำคัญที่ควรกล่าวถึงดังนี้

1. มีทหารบาดเจ็บล้มตายและทรัพย์สินเสียหายมาก นายทหารชั้นผู้ใหญ่ท่านหนึ่งของฝ่ายกบฏถูกยิงตายในที่รบคือ พันเอกพระยาศรีสิทธิสงคราม (ดิน ท้ารบ)
2. เหตุผลของฝ่ายกบฏเป็นเหตุผลที่ดีเช่นการห้ามข้าราชการประจำดำรงตำแหน่งทางการเมือง การแต่งตั้งและถอดถอนรัฐบาลต้องทำตามรัฐธรรมนูญ
3. ทหารเรือประกาศตัวเป็นกลางในการสู้รบ เมื่อการรบจบลงแล้วผู้บัญชาการทหารเรือถูกปลดจากตำแหน่งและรองผู้บัญชาการทหารเรือ คือ นาวาโทหลวงสุภชาติชัยถูกย้ายไปเป็นอธิบดีกรมพลศึกษา ถ้าไม่ใช่ผู้ก่อการฯ คนหนึ่งนาวาโทหลวงสุภชาติชัยก็คงถูกปลดจากราชการไปแล้ว เหตุการณ์ครั้งนี้เริ่มแสดงให้เห็นถึงความไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างฝ่ายทหารบกกับฝ่ายทหารเรือ
4. รัฐบาลของพระยาพหลฯ จัดให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรตามที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับวันที่ 10 ธันวาคม 2475 การเลือกตั้งมีขึ้นเมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน 2476 มีสมาชิกสภาทั้งสิ้น 78 คน ส่วน ส.ส. ประเภท 2 นั้น พระยาพหลฯ เป็นผู้นำรายชื่อขึ้นทูลเกล้าให้รัชกาลที่ 7 ทรงลงพระปรมาภิไธยประกาศเป็นพระราชกฤษฎีกาแต่งตั้งจำนวน 78 คนเท่ากัน ซึ่งปรากฏว่ามีผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้รับการแต่งตั้งเป็น ส.ส. ประเภท 2 ถึง 47 คน รัฐสภา

ซึ่งประกอบด้วยสมาชิกทั้ง 2 ประเภทได้ประชุมกันและเลือกพระยาพลฯ เป็นนายกรัฐมนตรี ซึ่งก็คงจะต้องเป็นเช่นนั้นเพราะ ส.ส. ประเภท 2 ก็คือคนที่ฝ่ายพระยาพลฯ เป็นผู้คัดเลือกทั้งสิ้น²⁰

26 ตุลาคม 2476 นายทหารคนสำคัญของฝ่ายกบฏก็แยกย้ายถึงหลบหนีเป็นอันว่าฝ่ายรัฐบาลประสพชัยชนะเด็ดขาด

กบฏบวรเดชเป็นเหตุการณ์ใหญ่ และเกิดความเสียหายมาก ประมาณว่ามีความเสียหายด้านทรัพย์สิน 3 ล้านบาท ฝ่ายรัฐบาลทหารเสียชีวิต 15 นาย บาดเจ็บทั้งทหารและพลเรือน 59 คน รัฐบาลได้เสนอ “พ.ร.บ.จัดตั้งศาลพิเศษ พ.ศ. 2476” เพื่อพิจารณาโทษฝ่ายกบฏ ผู้ต้องหาในคดีนี้มีมากมายประมาณ 600 คน แต่ตกเป็นจำเลย 318 คน รัฐบาลได้ทำการถอดยศ และประกาศปลดฝ่ายกบฏจำนวน 35 นาย ดำเนินคดียี่สิบยาว 2 ปี โดยจำคุกตลอดชีวิต 47 คน และจำคุกระหว่าง 6 เดือนถึง 20 ปี 107 คน รวมได้รับโทษ 154 คน บุคคลสำคัญที่ได้รับโทษ เช่น ม.จ.สิทธิพร กฤษดากร พระยาสุรภักดิ์พิพัฒน์ รท.จกกล ไกรฤกษ์ หลวงมหาสิทธิโวหาร สอ.เสถบุตร นายหลุย ศิริวัตร และนักโทษที่สำคัญเหล่านี้ได้ถูกส่งไปกักขังที่เกาะตะรุเตา จังหวัดสตูลเมื่อ 16 กันยายน 2482 ในสมัยรัฐบาลหลวงพิบูลสงคราม ส่วนผู้ที่ได้รับโทษน้อยลงมาอาทิ เช่น รท. ม.ร.ว. นิมิตรมงคล นวรัตน์ (9 ปี) ผลกระทบของกบฏบวรเดชมีมหาศาล ทำให้พระมหากษัตริย์และรัฐบาลขาดความเชื่อมั่นซึ่งกันและกัน และนำไปสู่การสละราชสมบัติของรัชกาลที่ 7²¹

2 พฤศจิกายน 2476 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งเสด็จประภาสยุโรป ได้ทรงประกาศสละราชสมบัติที่ประเทศอังกฤษ ดังนั้นราชบัลลังก์จึงสืบทอดโดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอนันตมหาดิล เนื่องจากพระองค์ทรงพระเยาว์และทรงศึกษาอยู่จึงมีการแต่งตั้งคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ 3 คนเพื่อทำหน้าที่แทนพระองค์ คือ กรมหมื่นอนุวัตตราจตุรณี พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา และพระยายมราช(ปั้น สุขุม) การสละราชสมบัตินี้เป็นความแบ่งที่รุนแรง ไม่สามารถประนีประนอมกันต่อไปได้ในหมู่ชนชั้นปกครอง

สิงหาคม 2478 ได้มีบุคคลคณะหนึ่งเป็นนายสิบทหารบกในกองพันต่างๆ คิดทำการยึดอำนาจ ด้วยเหตุผลของความคิด คือ

1. ไม่พอใจการบริหารงาน ของรัฐบาลพระยาพลฯ
2. ผู้บังคับบัญชาของพวกเขาไม่ได้รับความเป็นธรรมจากรัฐบาล
3. ไม่พอใจที่รัฐบาลไม่เทิดทูนพระมหากษัตริย์เท่าที่ควร

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 113 - 114.

²¹ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. ประวัติการเมืองไทย. หน้า 142 - 143.

การกบฏตั้งใจจะทำการตอนใกล้รุ่งวันที่ 5 สิงหาคม 2478 โดยมีแผนจะสังหารบุคคลชั้นนำของรัฐบาลรวมทั้งหลวงพิบูลสงครามแต่ความลับรั่วไหลจึงถูกจับกุมทั้งหมดเมื่อวันที่ 3 สิงหาคม 2478 รัฐบาลได้ตั้งศาลพิเศษขึ้นลงโทษจำคุก 12 คน และประหารชีวิต 1 คน ผู้ถูกจำคุก 8 คน ถูกจำคุกตลอดชีวิต 3 คน ถูกจำคุก 20 ปี และ 1 คน ถูกจำคุก 16 ปี²²

การจับกุมผู้ต้องสงสัยจะยึดอำนาจในเดือนมกราคม 2481 (เหตุการณ์นี้.ร.ว.นิมิตรมงคลถูกจับด้วย)

พระยาพหลฯ เป็นนายกรัฐมนตรีติดต่อกันมาตั้งแต่ปีพ.ศ. 2476 จนถึงวันที่ 8 พฤศจิกายน 2480 ก็จัดให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นครั้งที่ 2 โดยมี ส.ส.จำนวน 91 คน หลังการเลือกตั้งพระยาพหลฯ ก็ได้รับมอบหมายจากสภาฯ ให้เป็นนายกรัฐมนตรีต่อมาอีก

วันที่ 10 กันยายน 2481 รัฐบาลของพระยาพหลฯ แพ้คดีในสภาในญัตติขอแก้ไขข้อบังคับของสภาผู้แทนราษฎร พระยาพหลฯ จึงได้ขอลาออกต่อคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ แต่คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ไม่ยอมรับใบลาออกเนื่องจากมีปัญหามากทั้งภายในและภายนอกประเทศ พระยาพหลฯ ได้ทำการยุบสภาผู้แทนราษฎรและจัดให้มีการเลือกตั้งใหม่ เมื่อวันที่ 10 พฤศจิกายน 2481 ต่อมาในวันที่ 16 ธันวาคม 2481 สภาฯ ก็ได้ทำการชวเสียงเพื่อเลือกนายกรัฐมนตรี และได้ลงมติเลือกหลวงพิบูลสงคราม ซึ่งตอนนั้นมีศทหารเป็นพันเอกให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ทั้งนี้เพราะพระยาพหลฯ ปฏิเสธไม่ยอมรับตำแหน่งอีกต่อไปโดยอ้างว่าสุขภาพไม่ดี

หลวงพิบูลสงครามเป็นผู้ทรงอำนาจทางทหารที่ค้ำอำนาจนายกรัฐมนตรีของพระยาพหลฯ อยู่หลวงพิบูลฯ เป็นผู้บัญชาการกองกำลังที่ทำหน้าที่ปราบปรามความพยายามจะยึดอำนาจของพระองค์เจ้าบรมเดช ระหว่างที่พระยาพหลฯ ยังเป็นนายกรัฐมนตรีอยู่นั้น หลวงพิบูลสงครามถูกลอบสังหาร 3 ครั้ง ครั้งแรกถูกคนร้ายชื่อนายพุ่ม ทับสายทอง ใช้ปืนยิงที่สนามหลวง เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2477 ครั้งที่ 2 ถูกยิงโดยนายลี บุญตา คนใช้ในบ้านเมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2481 และครั้งที่ 3 ถูกวางยาพิษ การถูกวางยาพิษนี้มีคำกล่าวหาเป็นการสร้างเรื่องขึ้นมาเองแต่พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ เป็นผู้หนึ่งที่ไปเยี่ยมหลวงพิบูลฯ หลังถูกวางยาพิษ และทรงเขียนไว้ว่า

“ในไม่ช้าก็มีข่าวว่ามีผู้พยายามจะปลิดชีพหลวงพิบูลฯ อีกคราวนี้โดยการวางยาพิษ และปรากฏว่าภรรยาที่ถูกยาพิษด้วยผู้เขียนไปเยี่ยมและได้พบในห้องนอนที่โรงพยาบาลทหารบก คุณท่านทั้งสองไม่สบายอย่างมากนอนครางอยู่เรื่อย จึงไม่เป็นของแปลกที่เมื่อหายสบายดีแล้วท่านทั้งสองจะไม่รับประทานอาหารหรือเครื่องดื่มอย่างใดนอกบ้านเลขอยู่เป็นเวลาชั่วขณะหนึ่ง”

²² ณรงค์ สิ้นสวัสดิ์ . การเมืองไทย การวิเคราะห์เชิงจิตวิทยา . หน้า 119.

เมื่อหลวงพิบูลฯ ได้ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2481 มีการกวาดล้างผู้ที่ต้องสงสัยว่าคิดจะทำการยึดอำนาจจากรัฐบาล และเป็นผู้อยู่เบื้องหลังความพยายามลอบสังหารหลวงพิบูลฯ ด้วย ผู้ต้องสงสัย 51 คน ถูกจับเมื่อตอนเช้ามืด ของวันที่ 29 มกราคม พ.ศ. 2481 รัฐบาลของหลวงพิบูลสงครามได้จัดตั้งศาลพิเศษขึ้นพิจารณาคดีอยู่หลายเดือน และในที่สุดศาลพิเศษนี้ก็ได้อัดสินลงโทษประหารชีวิตบุคคล 21 คน 3 ใน 21 คนนี้ศาลได้ลดโทษให้เหลือเพียงจำคุกตลอดชีวิต เนื่องจากเคยทำดีมาแต่ก่อน คือ

1. พลโทพระยาเทพหัสดิน ณ อยุธยา
2. กรมขุนชัยนาทนเรนทร
3. พันเอกหลวงชำนาญยุทธศิลป์

ที่เหลืออีก 18 คนนั้นถูกประหารชีวิตตามคำพิพากษา ซึ่งใน 18 คนนี้มีบุตรของพลโทพระยาเทพหัสดินฯ 2 คน และอดีตรัฐมนตรี 1 คน คือ พันเอกพระสิทธิเรืองเดชพล ทั้ง 3 คนที่ได้กล่าวมาข้างต้นได้รับการลดโทษเพราะพลโทพระยาเทพหัสดินเป็นนายทหารชั้นผู้ใหญ่ กรมขุนชัยนาทนเรนทรเป็นโอรสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 และพันเอกหลวงชำนาญยุทธศิลป์เป็นหนึ่งในคณะผู้ก่อการฯ ปี พ.ศ. 2475 กรมขุนชัยนาทฯ นั้นถูกถอดจากฐานันดรศักดิ์ด้วย

ศาลพิเศษที่พิจารณาคดีนี้มีพันเอกหลวงพรหมโยธี หนึ่งในคณะผู้ก่อการฯ ปี พ.ศ. 2475 เป็นประธานกรรมการ รัฐบาลสงสัยว่า พันเอกพระยาทรงสุรเดชเป็นผู้นำในขบวนการจะยึดอำนาจและได้บังคับให้พระยาทรงสุรเดชออกนอกประเทศไป พระยาทรงสุรเดชได้เดินทางไปพำนักอยู่ในอินโดจีน ฝรั่งเศสจนเสียชีวิต

การจับกุมและประหารชีวิตผู้ต้องสงสัยกรณีการลอบสังหารหลวงพิบูลฯ และวางแผนยึดอำนาจคราวนี้มีประเด็นสำคัญสรุปไว้ได้ดังนี้

1. ผู้ต้องสงสัยยังไม่ได้ทำการใช้กำลังยึดอำนาจ เป็นแต่มีการพยายามลอบสังหารหลวงพิบูลฯ
2. จนบัดนี้ก็ยังเป็นที่สงสัยว่าบุคคลที่ถูกลงโทษทั้งหมดผิดจริงหรือไม่ เพราะคณะผู้พิจารณาพิพากษาคดีนี้เป็นศาลพิเศษ
3. พระยาทรงสุรเดช ซึ่งถูกกล่าวหาว่าเป็นหัวหน้าคณะผู้คบคิดกันยึดอำนาจครั้งนี้ นับเป็นคนชั้นนำของคณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ที่ต้องไปถึงแก่กรรมที่ต่างประเทศ
4. กรมขุนชัยนาทฯ ถูกจำคุกอยู่จนถึงวันที่ 28 กันยายน พ.ศ. 2486 ก็ได้รับการอภัยโทษจากรัฐบาลหลวงพิบูลฯ และได้รับฐานันดรศักดิ์คืนวันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2487 ต่อมาเมื่อวันที่ 16 มิถุนายน พ.ศ. 2487 ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ร่วมกับพระยามานวราชเสวี

5. การสังหารผู้ต้องหาว่าเป็นกบฏถึง 18 คนในคราวเดียวกันนี้เป็นเรื่องที่รุนแรงแต่หลังจากนั้นมาก็ไม่มีใครพยายามยึดอำนาจจากหลวงพิบูลฯ อีกจนกระทั่งหลวงพิบูลฯหมดอำนาจครั้งแรกตอนปลายสงครามโลกครั้งที่ 2²³

หลวงพิบูลสงคราม หรือจอมพล ป. เป็นนายกรัฐมนตรี ตั้งแต่ธันวาคม 2481 ถึงเดือนกรกฎาคม 2487

ซึ่งมีบทบาทอย่างมากในการสร้างประวัติศาสตร์ของไทย นโยบายที่สำคัญที่สุดคือรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นนโยบายรักษาดีแสดงออกโดยการรณรงค์ต่อการคบคนจีนและนโยบายเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่นพร้อมกับประกาศสงครามกับประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกา จอมพล ป. เป็นผู้นำไทยรุ่นใหม่ที่ไม่เหมือนใครเพราะต้องการสร้างจักรวรรดิ ซึ่งหมายถึงประเทศที่ชนทุกกลุ่มจะอยู่ภายใต้การปกครองของกรุงเทพฯ ซึ่งทั้งนี้อาจเป็นปฏิกริยาต่อการข่มขู่ของมหาอำนาจอาณานิคม ซึ่งได้เอาดินแดนของไทยไปแล้วหลายแห่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การรณรงค์

การเรียกร้องดินแดนคืนและความรักชาติจึงกลายเป็นโครงการแห่งชาติ ความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงประเทศไทยให้เป็นประเทศทันสมัยเจริญนั้นปรากฏในนโยบายต่างๆ ซึ่งเป็นที่รู้จักในนามของรัฐธรรมนูญ นโยบายดังกล่าวมีตั้งแต่โครงการรวมชาติการสร้างเอกลักษณ์ของชาติ ความมั่นคงของชาติ และความสนใจต่อผลประโยชน์ของราชการ²⁴

24 กรกฎาคม 2487 จอมพล ป. ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเนื่องจากพ่ายแพ้การลงมติพระราชบัญญัติ 20 โดยยื่นใบลาออกจากคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ขณะนั้นมีผู้สำเร็จราชการ เพราะสภาได้ข่าวเสียงให้ นายปรีดี พนมยงค์ เป็นนายกรัฐมนตรีต่อไป²⁵

9 มิถุนายน 2489 อันเป็นกรณีทางประวัติศาสตร์ที่มีคนไม่สามารถจะพิสูจน์ได้ว่าเป็นอุบัติเหตุ เป็นการปลงพระชนม์เองหรือเป็นการถูกลอบปลงพระชนม์ ในชั้นต้นรัฐบาลของนายปรีดี พนมยงค์ได้แถลงว่าเป็นเรื่องของอุบัติเหตุและได้ตั้งกรรมการขึ้นสอบสวนแต่แล้วกรณีนี้ก็กลายเป็นข่าวลือแพร่สะพัดว่าเป็นการลอบปลงพระชนม์ ในที่สุดกรณีสวรรคตก็กลายเป็นเกมการเมือง นักการเมืองฝ่ายค้านใช้ในการโจมตีรัฐบาลของนายปรีดี พนมยงค์ ถึงขนาดกล่าวหาว่านายปรีดีเองพัวพันหรือไม่ก็มีส่วนโดยตรงวิกฤตการณ์ดังกล่าวทำให้นายปรีดี พนมยงค์ต้องลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี โดยที่หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ หัวหน้าพรรคแนวรัฐธรรมนูญขึ้นมาตั้งรัฐบาลแทน แต่ก็ถูกมองว่าเป็น

²³ เรื่องเดียวกัน , หน้า 119 - 121.

²⁴ ลิขิต ธีรเวคิน. วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย. หน้า 136.

²⁵ ณรงค์ สิ้นสวัสดิ์. การเมืองไทย : การวิเคราะห์เชิงจิตวิทยา. หน้า 124 - 127.

“เหล่าเก่าในขวดใหม่” และในที่สุดกรณีนี้ก็กลายเป็นข้ออ้างสำคัญของฝ่ายอำนาจนิยมที่จะยึดอำนาจ โดยอ้างว่าจะเข้ามาทำความกระจ่างให้กับกรณีสวรรคต และข้ออ้างดังกล่าวนี้ก็มีส่วนที่ทำให้ฝ่ายอนุรักษนิยมและฝ่ายอำนาจนิยมมาร่วมกันได้ชั่วคราว ทั้งนี้เพื่อขจัดฝ่ายเสรีนิยมและสังคมนิยมออกไปจากเวทีการเมือง²⁶

8 พฤศจิกายน 2490 นำมาซึ่งความชะงักงันของระบอบประชาธิปไตยของไทยที่ได้มีความพยายามที่จะผลักดันให้เกิดขึ้นในสมัยหลังสงคราม โลกรัฐประหารครั้งนี้ทำโดยนายทหารที่นี้่ได้มีชื่อเสียงในวงการเมืองมาก่อนดังเช่น พลโท ผิน ชุณหะวัณ พันเอกกาจ กางสงคราม พันเอกเผ่า ศรียานนท์ พันเอก สฤษดิ์ ธนะรัชต์ โดยที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม มิได้มีส่วนร่วมโดยตรงในตอนแรก แต่ฝ่ายรัฐประหารก็ได้ชักชวนเข้ามาภายหลัง ทั้งนี้เพราะเป็นบุคคลที่เป็นที่ยอมรับนับหน้าถือตาในวงการทหาร แต่ก็ได้เข้ามาเป็นหัวหน้ารัฐบาลในตอนแรกเพราะเกรงว่าจะไม่เป็นที่รับรองของบรรดามหาอำนาจ โดยเฉพาะตะวันตก เช่น สหรัฐอเมริกา หรืออังกฤษ ซึ่งยังนิยมชมชอบฝ่ายของนายปรีดี พนมยงค์อยู่ (ทั้งยังได้ช่วยให้ นายปรีดี พนมยงค์ หลบหนีออกไปต่างประเทศ คือ สิงคโปร์อีกด้วย)

คณะรัฐประหารได้ยกเลิกรัฐธรรมนูญฉบับปี 2489 และนำ “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2490” หรือที่มีฉายาว่า “ฉบับได้ดุ่ม” ออกมาใช้แทนเป็นการชั่วคราว โดยจะให้มีการร่างฉบับถาวรใหม่ (เข้าทำนองของ 2 ฉบับแรกภายหลังการปฏิบัติปี 2475) แต่ว่ารัฐธรรมนูญฉบับได้ดุ่มนี้ได้ยกเลิกหลักการความเป็นประชาธิปไตยเสีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการกำหนดให้มี 2 สภา คือวุฒิสภาซึ่งมาจากการแต่งตั้งทั้งยังไม่ห้ามข้าราชการประจำดำรงตำแหน่งทางการเมืองอีกด้วยในเวลาเดียวกันลักษณะของความเป็นอนุรักษนิยมก็สะท้อนให้เห็นในสภาผู้แทนราษฎร กล่าวคือ กำหนดอายุผู้สมัครไว้ถึง 35 ปี

เราจะเห็นได้ว่าภายหลังการรัฐประหารปี 2490 นั้นประเทศไทยหาได้กลับไปสู่ระบบอำนาจนิยมโดยฉับพลันไม่ ดังที่กล่าวมาแล้ว แม้จอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งถูกดึงให้มาเป็นผู้นำของทหารที่ทำการยึดอำนาจก็หาได้เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในทันทีไม่ (อันเนื่องมาจากการเกรงว่าจะไม่ได้รับการรับรองจากประเทศมหาอำนาจตะวันตก) นายควง อภัยวงศ์กลับได้รับการเชิญเข้ามาทำหน้าที่บริหารแทนเพื่อให้เห็นว่ายังมีการปกครองโดยฝ่ายพลเรือนและเป็นประชาธิปไตยในรูปแบบอยู่ ยังมีได้ยกเลิกการมีพรรคการเมือง ทั้งยังให้มีการเลือกตั้งทั่วไปด้วยเมื่อ 29 มกราคม 2491 แต่จากสถานการณ์ของการใช้อำนาจเข้ายึดกุมการปกครองการแพร่ข่าวลือกล่าวร้ายทางการเมือง

²⁶ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ . ประวัติการเมืองไทย. หน้า 396 – 397.

ของนักการเมืองของนักการเมืองฝ่ายตรงกันข้าม (โดยเฉพาะในเรื่องการอ้างถึงเรื่องของกรณีสวรรคตของรัชกาลที่ 8) ก็ทำให้นักการเมืองฝ่ายอนุรักษนิยมและอำนาจนิยมเท่านั้นที่กลายเป็นผู้ครองเวทีการเมืองไป ในขณะที่ฝ่ายเสรีนิยมและสังคมนิยมตกต่ำไม่สามารถโผล่ออกมาเล่นการเมืองในระบอบที่เริ่มถูกจำกัดนี้ (การเลือกตั้งทั่วไปปี 2491 นั้น ปรากฏว่าเป็นการเลือกตั้งที่ประชาชนมาใช้สิทธิเพียง 26.54 เปอร์เซ็นต์ ซึ่งเป็นสถิติที่ต่ำที่สุดไม่ว่าจะเปรียบเทียบกับ การเลือกตั้งที่เคยมีมาก่อนหรือมีตามมาทีหลัง)

รูปแบบอันเป็นทางการของประชาธิปไตยโดยจำกัดนั้นดำรงอยู่จนกระทั่งปี พ.ศ. 2494 เมื่อมีการรัฐประหารเงียบโดยคณะรัฐประหารชุดเดิมอันนำกลับไปสู่การห้ามมิพรรคการเมืองแต่ในช่วงระยะเวลา 4 ปีนั้นก็ได้มีปรากฏการณ์ที่ทำให้ระบอบประชาธิปไตยที่เริ่มทรุดลงตั้งแต่ปี 2490 นั้นยังทรุดลงหนัก นั่นคือการที่รัฐบาลของนายควง อภัยวงศ์ ถูกบังคับ “จี้” ให้ออกจากตำแหน่ง (8 เมษายน 2491) และนำจอมพล ป. พิบูลสงครามกลับมาเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งทำให้เกิดความปั่นป่วนทางการเมืองมากยิ่งขึ้น เช่นมีความพยายามที่จะยึดอำนาจของฝ่ายทหารบกรด้วยตนเอง คือ กบฏเสนาธิการทหาร 1 ตุลาคม 2491 ตามมาด้วยกบฏวังหลวง 26 กุมภาพันธ์ 2492 อันเป็นความพยายามของนายปรีดี พนมยงค์ ด้วยความสนับสนุนของเสรีไทยและทหารเรือบางส่วนที่จะยึดอำนาจคืน ตามมาด้วยกบฏแมนฮัตตัน มิถุนายน 2494 อันเป็นการก่อการของนายทหารเรือระดับกลางซึ่งก็นำไปสู่การรัฐประหารเงียบ พฤศจิกายน 2494

ดังที่กล่าวข้างต้น เป็นลำดับของเหตุการณ์ในช่วงของ 4 ปีที่ไทยจะเข้าสู่ระบบอำนาจนิยมอย่างเต็มที่

กล่าวโดยย่อ รัฐประหารปี 2490 เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อหนึ่งที่สำคัญในการเมืองไทย เป็นการตัดอำนาจของฝ่ายเสรีนิยมและสังคมนิยม อันเป็นการตัดโอกาสของความเป็นประชาธิปไตยของไทยในยุคหลังสงครามแม้จะยังเปิดเวทีให้ฝ่ายอนุรักษนิยมเล่นเกมประชาธิปไตยชั่วคราว แต่ในที่สุดการปกครองไทยก็เข้าสู่ระบบอำนาจนิยมนักการเมืองต้องลี้ภัยไปต่างประเทศกันไม่น้อย อดีตผู้แทนราษฎรที่เคยมีบทบาทนามาก่อนก็ค่อยๆ ถูกกีดกันออกไป และท้ายที่สุดก็มีการกำจัดโดยการทำลายชีวิตอย่างเปิดเผยภายหลังกบฏวังหลวง เช่น การยิงทิ้ง 4 รัฐมนตรี คือ นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ (อุบลฯ) นายถวิล อุดล (ร้อยเอ็ด) นายจำลอง ดาวเรือง (มหาสารคาม) นายทองเปลว ชลภูมิ เป็นต้น นำสังเกตว่าเมืองไทยเข้าสู่ระบบอำนาจนิยมอีกครั้งหนึ่งนั้นและนายทหารที่เข้ามามีบทบาทในช่วงหลังปี 2490 จะแตกต่างจากนายทหารรุ่นหลังปี 2475 เช่น จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จอมพลผิน ชุณหะวัณ จอมพลถนอม กิตติขจร เป็นต้น ล้วนแล้วแต่เป็นนายทหารที่จบการศึกษาในประเทศ²⁷

²⁷ เรื่องเดียวกัน , หน้า 397 – 399.

จะเห็นได้ว่าบริบททางการเมืองระหว่าง พ.ศ. 2475 - พ.ศ. 2491 นั้นมีผลต่อความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.นิมิตรมงคลทั้งบางเหตุการณ์ ม.ร.ว.นิมิตรมงคลจะประสบด้วยตนเองแต่บางเหตุการณ์ ม.ร.ว.นิมิตรมงคลอยู่ในคุกก็ได้รับข่าวสารจากผู้ไปเยี่ยม หนังสือ และวิทยุในระหว่างเป็นนักโทษทางการเมืองทั้ง 2 ครั้ง บริบททางการเมืองเหล่านี้ได้ มีอิทธิพลต่อความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.นิมิตรมงคลในบทประพันธ์ต่างๆ ที่ ม.ร.ว.นิมิตรมงคลเขียนไว้